

Co se osvědčilo českým obcím v přístupu k ukrajinským uprchlíkům v roce 2023

Marie Jelínková, Blanka Tollarová, Ondřej Valenta

V únoru a březnu 2024 realizovalo Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty za podpory Mezinárodní organizace pro migraci dotazníkové šetření mezi českými obcemi o tom, jak v roce 2023 zvládaly soužití s ukrajinskými uprchlíky. Z 1 575 oslovených obcí a městských částí, které splňovaly kritéria pro výzkum (tj. na konci roku 2023 v nich bylo registrováno 20 nebo více osob s dočasnou ochranou či se v nich nachází ubytovna HUMPO) odpovědělo 645, což představuje zhruba 41 % návratnost. Odpovědi pak pokrývají obce, ve kterých v roce 2023 žilo 65 % všech uprchlíků (244 186 osob). Níže přinášíme shrnutí odpovědí na posední otevřenou otázku, ve které obce odpovídaly na to, co se jim v soužití s ukrajinskými uprchlíky v roce 2023 osvědčilo. Výpovědi obcí v sobě zahrnují i reflexi roku 2022, který byl pro obce výrazně náročnější a jeho zvládnutí ovlivnilo jejich přístup v roce 2023.

Rozdílné přístupy, stejné výzvy

Z výpovědí je patrné, že **přístup obcí k uprchlíkům byl v roce 2023 velmi pestrý**, od přetrvávajícího aktivního přístupu, přes občasně řešení individuálních problémů, až po značný nezájem. Narůstající počet obcí také agendu ukrajinských uprchlíků „**outsourcoval**“ na další aktéry jako jsou nevládní organizace, jindy se tématu věnovala tzv. ukrajinská koordinátorka. Přestože se téma stalo pro obce méně intenzivní než v roce 2022, vnímají ho jako důležité a zejména při vyšších počtech ukrajinských uprchlíků i jako stále **zátěžové**.

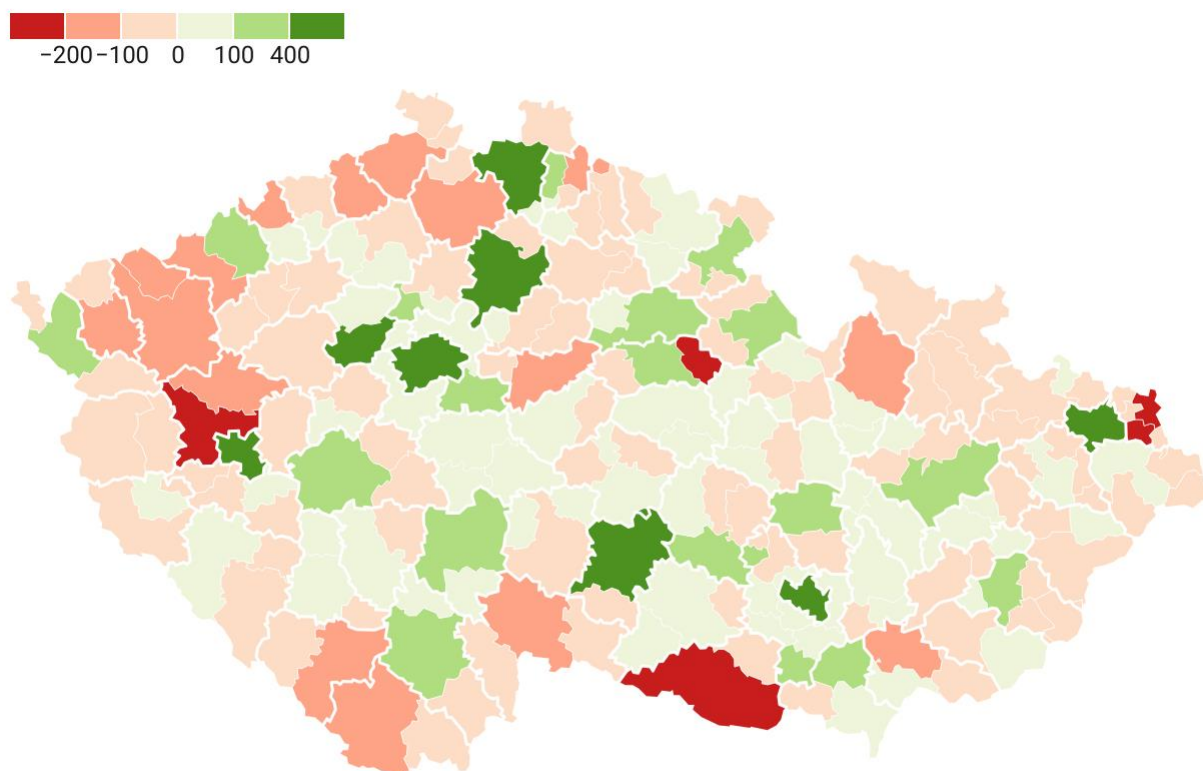
Výsledky výzkumu dále ukazují zvětšující se rozdíly mezi většinou menších a větších obcí. V roce 2023 nebylo zejména v menších obcích soužití s ukrajinskými uprchlíky příliš významným tématem, protože se řada z nich odstěhovala, či se přirozeně začlenila do života v obci. Uprchlíci se v roce 2023 koncentrovali do větších obcí (vizte obrázek), které tak i nadále řešily témata typu **ubytování, dostupnost školní a předškolní péče i dostupnost neakutní zdravotní péče**.

Jako zásadní pro přijetí a soužití s ukrajinskými uprchlíky byla zmiňována **podpora místních občanů** i celkové **vstřícné nastavení ze strany státu**, to však bylo spojováno především s počátečním obdobím roku 2022. V reflexi za roky 2022 i 2023 obce zdůrazňovaly **četné legislativní změny**, které opakovaně považovaly za nesrozumitelné a pozdě komunikované, řada obcí pak zdůrazňovala **negativní dopad legislativních změn** na nejvíce zranitelné uprchlíky.

47 % obcí nemělo o ubytovnách v HUMPO na svém území přehled, což reflektuje I často **deklarovaný problém malého vhledu do situaci ukrajinských uprchlíků na území obcí**. Obce opakovaně uváděly, že **neznaly počty ukrajinských uprchlíků** a některé z nich téma ukrajinských uprchlíků **nevnímaly jako svou agendu**, a to i v případech vyšších počtů ukrajinských uprchlíků na svých územích.

Obrázek: Změna počtu držitelů DO na úrovni obcí s rozšířenou působností za období 04/2023–04/2024

Mapová data: © ČÚZK • Vytvořeno nástrojem Datawrapper

Poznámka 1: v grafu je zachycen vývoj za období 1.4.2023–1.4.2024. Počet uprchlíků k 1.4.2023: 324 616, počet uprchlíků k 1.4.2024: 338 440. Za toto období tedy stoupl počet uprchlíků z Ukrajiny o téměř 14 tis.

Zdroj: Ministerstvo vnitra

Přetrvávající důležitost koordinace a komunikace

Ihned po příchodu ukrajinských uprchlíků se vzedmula velká vlna občanské solidarity. Pro úspěšné zvládnutí situace byla klíčová reakce ze strany obce (nebo například místního spolku, který již dlouhodobě s obcí spolupracoval). Jako zásadní dobrá praxe se ukázalo **ustanovení „obecního koordinátora“, u kterého se scházely nabídky a poptávky pomoci**. Funkčním modelem pak bylo, když tento koordinátor komunikoval s městem, v jehož organizační struktuře byl ukotvený, s ostatními pomáhajícími i s ukrajinskou komunitou. Z řad dříve usazených Ukrajinek, které pomáhaly jako dobrovolnice, se potom v mnoha případech staly placené „ukrajinské koordinátorky“ (většinou se jednalo o ženy), které **pracovaly s potřebami ukrajinské komunity a komunikovaly je směrem k v obcím. Právě existence těchto dvou koordinačních osob (na straně obce a na straně uprchlíků) se ukázala být velmi efektivní**. Klíčové tak bylo napojení těchto osob na obec (např. prostřednictvím účasti na pravidelných setkáních, personálním propojení obecního koordinátora se členy zastupitelstva atp.) i ukrajinskou komunitu.

V roce 2022 bylo dalším významným faktorem působení **krizových štábů**, které měly za sebou většinou nedávnou spolupráci z doby pandemie a měly tak dobře nastavené parametry fungování. Se zklidněním situace však řada obcí krizový štáb **rozpuštěla**. V obcích, které se i nadále situací (většinou většího počtu) Ukrajinců zabývají, se ukázalo jako klíčové vytvořit či zachovat **mechanismus, který stále vnáší téma ukrajinských uprchlíků (když je třeba) do agendy obce**. Někdy tuto funkci zastávají aktivní zastupitelé, jindy si obce občasně zvu „ukrajinské koordinátorky“ na setkání zastupitelstva, sociální komise či při jiných příležitostech.

Velmi pozitivní roli také sehrála **zvládnutá komunikace**. Některé obce již měly vlastní informační systém (např. e-mailovou skupinu), kterým s občany komunikovaly a který využily i v případě příchodu ukrajinských uprchlíků. Většinou však společně s ukrajinskými uprchlíky vytvořily novou **komunikační platformu (například Whatsapp skupinu, Viber kanál, Facebookové, popř. Telegramové skupiny/kanály)**, kterou používali zprvu pro zjištění a zajištění základních potřeb a později jako způsob informování o dění v obci a legislativních změnách, či k občasnému svolávání. Do těchto skupin byli většinou zahrnuti jak ukrajínští uprchlíci, tak místní zapojení obyvatelé. **Tyto skupiny fungovaly většinou i v roce 2023 a sloužily jako nenahraditelný komunikační prostředek mezi obcí a uprchlíky**. Zároveň byly často využívány k zapojení Ukrajinců do života v obci i jako způsob rychlého reagování na občasné problémy. Mezi dobré praxe pak patří nejen informování Ukrajinců, ale rovněž **informování ostatních obyvatel v obci**, kteří často nevědí, jak s novými sousedy komunikovat a zapojit je do obecního života.

Transformace podpůrných aktivit mezi lety 2022 a 2023

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že původní aktivity směřující k zajištění základních potřeb a následné asistenci při jednání s institucemi v roce **2023 většinou** vystřídalo zejména **řešení individuálních situací ukrajinských uprchlíků**. Aktivní obce v roce 2022 připravovaly ubytovací

kapacity, organizovaly veřejné sbírky, koordinovaly své aktivity s místními spolky, oslovovaly dobrovolníky a informovaly na svých webových či facebookových stránkách v češtině i ukrajinštině. Většina těchto aktivit postupem času odezněla, často proto, že již nebyla třeba. Mezi aktivity, které přetrvávaly i v roce 2023, patřila zejména potravinová pomoc skrze **potravinové banky, doprovázení na úřady, zapojování ukrajinských uprchlíků do života v obci a asistence s řešením individuálních životních situací** (od pomoci s vyhledáním zdravotního specialisty po zařízení pohřbu či podání daňového přiznání). Individuální asistence se často u řady aktérů značně přelévaly z pracovní do soukromé sféry.

Obce se také opakovaně shodly na tom, že klíčové bylo **umožnit uprchlíkům slušný start** (například zajištění základních potřeb, asistence se zápisem do škol, pomoc s dopravou atp.) a postupně podpůrné aktivity omezovat a ponechat jen některé (např. zaměřené na děti či skupiny Ukrajinců se specifickými potřebami). Podmínkou hladkého začlenění však vždy bylo zajištění ubytování, práce a školní a předškolní péče o děti. Pokud se v obci vyskytli uprchlíci, kteří měli specifické potřeby (vážná nemoc, postižené dítě...), potřebovaly obce většinou spolupráci nevládních organizací nebo velké nasazení angažovaných dobrovolníků. Obce také upozorňovaly na problematickou situaci žen s malými dětmi, které jsou těžko uplatnitelné na trhu práce (nebo si na něm nevydělají dostatek prostředků), a **často trpí bídou**.

Zásadní význam lokálních sítí

Podrobnější vhled do přístupu obcí k ukrajinským uprchlíkům odhaluje zásadní význam různých místních komunit a spolků. Ty svou často dobrovolnou a nyní mnohaletou aktivitou klíčově přispěly k pomoci ukrajinským uprchlíkům a jejich zapojení do české společnosti. Velké množství obcí vyzdvihovalo:

- Aktivity dříve **usazených Ukrajinců**, a to jak na dobrovolné bázi (i v roce 2023), tak ze strany nově či dříve vzniklých spolků, které již čerpaly granty či jinak dostupné finanční prostředky.
- Aktivity místních farností a dalších uskupení **katolické i evangelické církve**, popřípadě jimi zřízených nevládních organizací jako jsou Diakonie ČCE či Charita ČR.
- **Angažovanost samotných ukrajinských uprchlíků** a jejich snahu se do života v obci zapojit.
- Přetrvávající **pomoc řady dobrovolníků**.
- **Aktivity velké řady neziskových organizací a příspěvkových organizací obcí**.
- **Práci nevládních organizací věnujících se migraci**. Ty pak sehrály klíčovou roli nejen v zajištění konkrétní pomoci, ale i v organizaci velkého množství seminářů, informačních kurzů, školení pro ukrajinské dobrovolníky a koordinátory pomoci a stejně tak ve vzdělávání osob, které dosud neměly zkušenosti s prací s migranty. **Nevládní organizace pracující s migranty a CPIC tak byly zásadní pro sdílení potřebného know-how a informací**.

Opakovaně bylo také zdůrazňováno klíčové zapojení místních podnikatelů, sociálních služeb, KACPU i krajů.

Závěr

Dotazníkové šetření Konsorcia nevládních organizací pracujících s migranty poukázalo na **široké spektrum aktivit, kterými české obce napomohly k začlenění ukrajinských uprchlíků**. Mezi příklady dobré praxe z roku 2023 bylo často uváděno **zapojování ukrajinských dětí** do místních volnočasových aktivit a podpora jejich účasti, organizace speciálních kroužků pro udržení ukrajinského jazyka a podpora příměstských táborů. Dále byla zdůrazněna **důležitost nastavení komunikace mezi zástupci obce a ukrajinskou komunitou a informování ostatních obyvatel o situaci uprchlíků**. Zahrnováno bylo také **zapojování Ukrajinců** do života obce, spolupráce s místními firmami, provozování potravinové banky a komunitního šatníku. V praxi se osvědčilo pořádání tematických seminářů, mapování potřeb uprchlíků a využívání interkulturních pracovníků. Důležitou roli sehrávala online terénní práce a snaha o osobní komunikaci. Zlepšení komunikace s vlastníky ubytoven, využívání nástrojů komunitního plánování a **spolupráce s organizacemi jako KACPU, CPIC** a krajem byly také klíčovými prvky úspěšné praxe.

V otevřené otázce se však obce nezaměřily pouze na dobré praxe. Kromě **velkých témat, jako je přístup k bydlení, práci, vzdělání a ke zdravotní péči, je trápí nedostatek dat** (či možná chybějící informace o tom, kde a zda tato data existují) ohledně počtu ukrajinských uprchlíků na jejich území a spolehlivost těchto informací. Dále obce řeší **odpadové hospodářství**, zejména pak třídění odpadů a informace v ukrajinštině o něm; **situaci mladistvých uprchlíků (14+)**; nepromyšlené **dopady legislativních změn** a **absenci osob**, na které by se obce mohly v krajích **obracet s žádostí o radu či informaci**.

Závěrem můžeme shrnout, že rok 2023 přinesl do situace obcí a jejich přístupu k uprchlíkům částečně přirozený útlum a významnou změnu charakteru podpůrných aktivit. Zejména ve větších obcích nicméně potřeba podpory aktivit směrem k ukrajinským uprchlíkům přetrvává. Reflexe obcí ohledně soužití s uprchlíky tak nabízí nejen pestrý obraz toho, jak soužití s nově příchozími na lokální úrovni vypadá, ale především informace o tom, jaké aktivity by bylo vhodné v obcích podpořit, co obce trápí a na jaké přetrvávající či nové výzvy hledají řešení.